

ВИТОКИ, РОЗВИТОК І ДОСЯГНЕННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ МИКОЛАЇВЩИНИ (1789-2009 РР.)

У цій статті на тлі історичного розвитку організації медичної допомоги дітям йдеться про її залежність від соціально-економічного устрою та рівня державної допомоги матерям і дітям. За 220 років історії Миколаївщини відбулися великі зміни в галузі педіатричної служби: від відсутності будь-якої допомоги дітям до державних структурних закладів надання медичної допомоги дітям, що призвело до покращення здоров'я дітей та підлітків, зниження дитячої смертності та захворювань.

Ключові слова: історія Миколаївщини, педіатрична служба, медична допомога матерям і дітям, здоров'я дітей і підлітків, дитяча смертність, захворювання.

В этой статье на фоне исторического развития организации медицинской помощи говорится об ее зависимости от социально-экономического строя и уровня государственной помощи матерям и детям. За 220 лет истории Николаевского региона произошли большие изменения в области педиатрической службы: от отсутствия какой-либо помощи детям до структурных государственных учреждений предоставления медицинской помощи детям, что привело к улучшению их здоровья, снижению детской смертности и заболеваний.

Ключевые слова: история Николаевского региона, педиатрическая служба, медицинская помощь матерям и детям, здоровье детей и подростков, детская смертность, заболевания.

In this article on a background of historical development of the organization of medical aid it is spoken about her dependence from social and economic regime and a level of the state help to mothers and children. For 220 years of a history of the Nikolaev region there were big changes in the field of pediatric service: from absence of any help to children up to structural official bodies of granting of medical aid to children that has led to improvement of their health, decrease in children's death rate and diseases.

Key words: a history of the Nikolaev region, pediatric service, medical aid to mothers and children, health of children and teenagers, children's death rate, diseases.

Україна ще й досі знаходиться в стані перехідного періоду розбудови держави, створення демократичного суспільства та ринкової форми економічних відносин. Процеси державотворення і перехід до принципово нової моделі функціонування суспільства зумовлюють багато проблем, у тому числі і в системі охорони здоров'я. Інтегральним показником суспільного розвитку Миколаївщини як частини України, відродження її соціально-економічного та морального стану з передбаченим фактором формування демографічного, економічного, трудового та культурного потенціалу є здоров'я населення, особливо жінок і дітей, яке за 18 років незалежності погіршилося. Про це свідчить ситуація гострої демографічної кризи з ознаками падіння рівня народжуваності і зростання смертності, що призвело до депопуляції, поширення негативного ставлення до материнства

та батьківства, зростання кількості однодітних та бездітних сімей [1].

В умовах розбудови держави і переходу до нових форм соціально-економічних відносин виникла необхідність вивчити, як розвивалась охорона здоров'я матері і дитини в Миколаївській області за 220 років. Оскільки питання охорони здоров'я дітей далеко не повністю відтворені на різних етапах феодально-кріпосного, капіталістичного, соціалістичного устроїв та в період становлення і розвитку самостійної, незалежної, суверенної держави України, ми дозволили більш детально вивчити і довести до загалу витoki, розвиток і досягнення охорони здоров'я дітей області.

Вивчення архівних документів центральних державних архівів Санкт-Петербурга, Москви, Києва, Одеси, Херсона та Миколаєва статистичні

звіти військового губернатора і міської думи та Херсонської губернської земської управи впевнило нас у тому, що питання медицини і охорони здоров'я матері і дитини розроблялись і узагальнювались недостатньо. Вивчені також матеріали з'їздів лікарів Херсонської губернії й повітів.

Основними первинними джерелами інформації про витоки і розвиток медицини й охорони здоров'я населення Миколаївщини другої половини XVIII, XIX і XX століть були документи державного архіву Миколаївської області: вихідний журнал розпоряджень по місту Миколаєву М.Л. Фалєєва, об'їзники про стан медичного обслуговування населення Миколаєва, фонд Народного комісара охорони здоров'я Миколаєва (1918 р.), матеріали губернського, повітового, обласного відділів охорони здоров'я та Бюлетені Народного Комісара охорони здоров'я Української РСР [2].

На Миколаївщині в часи феодально-кріпосного устрою і в період капіталізму існувала жорстока експлуатація народних мас, знедоленість і голод, лютували епідемічні спалахи інфекційних хвороб, безробіття, яке породжувало безпритульність. Існуючі богоугодні заклади громадської опіки повинні були займатися наглядом за дітьми-підкидьками лише до 8-10-річного віку, яких потім віддавали на усиновлення або в працівники до фабрикантів, міщан, дворян, купців. У 1856 році було збудовано в Херсоні губернську богадільню та губернський сирітський дім (притулок). За наказом губернатора, безпритульні діти направлялись до богадільні, підкинуті немовлята – у сирітський дім. За прикладом Санкт-Петербурга і Полтавського губернаторства у 1891 році в Херсоні був відкритий центральний губернський сирітський дім, куди направлялись усі підкидьки і сироти віком до 10 років. Оскільки його утримання вимагало певних коштів, херсонський губернатор передав закладу земській управі, яка перейменувала сирітський дім у «дитячий притулок» [3].

Земська управа вводить свої правила прийому дітей за католицьким принципом, що передбачав таємницю прийому і видачі дітей приватним особам, збільшила вік прийому дітей до 14 років. У штат дитячого притулку для годування немовлят грудним молоком були введені посади годувальниць, чия праця оплачувалася за окремими договорами. Дитячий притулок не міг охопити всіх безпритульних дітей, але губернська земська управа відмовила у виділенні коштів на розширення притулку і порекомендувала більше віддавати дітей на усиновлення. Станом на 1 січня 1991 року в притулку знаходилось 791 дитина і віддано на усиновлення 159 дітей [4].

Притулок позитивно зарекомендував себе як заклад з боротьби з безпритульністю дітей, але поряд з цим і як «місце жалоби» й «фабрика ангелів». Про діяльність притулку заговорило суспільство, зважаючи на погані умови прожи-

вання та харчування дітей і велику смертність – 52 % у 1889 р. і 54 % у 1890 р.

Миколаїв як військове губернаторство був позбавлений і цих послуг. Міська управа у 1845 році приймає рішення про організацію благодійного товариства, на пожертвування до якого дітям-сиротам і безпритульним видавалися одяг і харчування. Через 20 років (1865 р.) благодійне товариство на зібрані гроші будує в Миколаєві «приют для призрения». За 32 роки його існування до притулку було прийнято 6 632 особи, серед яких було 4 000 дітей. У штаті притулку працювали лікар-сумісник, який оглядав людей і давав призначення для лікування, вчителі для навчання дітей грамоті та майстри з ремесла. У притулку діти знаходились 10 років, після чого хлопчики направлялись учнями до підмайстрів, дівчатка – у прислуги.

У 1895 році в Миколаєві створюється товариство «Народна здравия», яке очолила дружина військового губернатора. На одному із засідань товариство обговорило питання організації в Миколаєві дитячих ясел для дітей робітників суднобудівних заводів. На зібрані благодійні кошти товариство в 1896 році орендує приміщення в приватному будинку під ясла для денного перебування дітей робітників. На початку в ясельній групі було 25 дітей, які знаходились у яслах з 5 години ранку до 18 години, взимку – з 7 до 17 години. Перебування дітей у яслах було платним – 5 копійок за дитину на день. Харчувалися діти дешевими обідами столової нічного будинку. У яслах був вихователь, який навчав дітей плести корзинки, мішки та вірьовки.

Товариство «Народного здоров'я» намагалось створити дитячі ясла для грудних дітей, дитячий санітарій для хворих на туберкульоз та шкільну санітарію, про що було направлено листа військовому губернатору і голові міської думи, але губернатор і міська дума відмовили товариству, посилаючись на відсутність коштів [5].

Посилаючись на досвід Московського земства, земські лікарі губернської медичної управи внесли пропозицію про створення дитячих ясел у селах, де працюють сільські лікарські дільниці, з умовою функціонування ясел лише в період жнив. Перші дитячі ясла на Миколаївщині були відкриті в 1895 році в селі Катеринка (нині Первомайський район). Дитячі ясла працювали щорічно з 1 липня по 15 серпня. До них приймалися діти від 2 до 12 років. Для вивчення досвіду зі створення і роботи дитячих ясел губернська земська управа почала направляти до селища Катеринка голів волосних і повітових управ, але лише в 1903 році були відкриті дитячі ясла в селі Березнегувате, у 1905 році – в селах Полтавка і Троїцько-Сафоново. Дитячі ясла розміщувались в орендованих приватних приміщеннях з двох кімнат. Діти спали на глиняній підлозі, вкритій рядном. Грудні діти спали в люльках, що приносили батьки. Утримувались ясла за рахунок сільських управ, пожертвувань поміщиків, частину продуктів

харчування давали благодійні товариства. У Катеринських яслах перебувало 60 дітей, у Березнегуватому – 65, у Полтавці – 43 і в Троїцько-Сафонові – 215 дітей. Ясла працювали цілодобово кожного дня, окрім неділі.

За даними досліджень стану здоров'я дітей, що було проведено М.Д. Горбенком у 1902 році, відомо, що всі діти хворіли на кір, у 50 % дітей спостерігались кон'юнктивіти, у частини дітей була трахома, гнійні дерматити, екземи, рахіт, більшість дітей страждало на діарею. Але дитячі ясла мали і позитиви: ця система була єдиною можливістю врятувати дітей від неминучих хвороб і смерті, особливо дітей раннього віку. М.Д. Горбенко через губернську земську управу домагався якісного медичного обслуговування ясел лікарями, проведення оглядів дітей, їх лікування та дотримання належних санітарно-гігієнічних умов.

Спеціальних дитячих лікувальних закладів до 1917 року на Миколаївщині не було. З уводом у дію у 1890 році народної лікарні Миколаєва було створене перше дитяче відділення на 20 ліжок, а при амбулаторії – дитячий кабінет, де прийом вів лікар-педіатр. У сільських лікарських дільницях лише потужні лікарні мали по 2-4 ліжка для дітей, а амбулаторний прийом хворих дітей проводив лікар загального профілю для дорослих. У інших сільських дільницях діти при необхідності госпіталізувалися в загальні палати.

У структурі захворюваності госпіталізованих дітей більше 70 % складали хворі на скарлатину, коклюш, кір, дифтерію і дизентерію. За звітами губернської земської медицини (1887-1900 рр.) у всіх сільських лікарнях дітей до 1 року було від 5 до 6,1 % від загальної кількості госпіталізованих, діти до 14 років складали 40-46 %. У 1913 році в земські лікувальні заклади було госпіталізовано 1 104 дитини до 1 року життя. У цілому по губернії діти віком до 1 року складали 3 %, віком до 14 років – 11,9 % усіх госпіталізованих хворих.

Дитяча смертність адміністративної території Миколаївщини в 1892 році складала 270-300 на 1 000 новонароджених, у тому числі смертність до 1 року – 339. У 1897 р. вона знизилась до 259, але складала 41 % від кількості усіх померлих. У її структурі на першому місці були інфекційні захворювання (до 65 %). Частіше діти вмирили від дифтерії, коклюшу, тифів, скарлатини і грипу. Статистика свідчить про сезонність дитячої смертності: найвищі показники спостерігались у січні-лютому («холодний період») і серпні-вересні («кавунний період»).

Після революції 1917 року міняється система охорони здоров'я: вона стає державною, для якої властива профілактична направленість, загальна доступність і безкоштовність надання медичної допомоги. У лютому 1918 р. в Миколаєві створюється Рада Народних Комісарів, серед яких Народним комісаром охорони здоров'я призначається член партії соціал-демократів М.Я. Мако-тинський. У березні 1918 р. він опублікував у Миколаївській газеті «Власть труда» статтю під

назвою «Про завдання Миколаївської Ради в галузі охорони здоров'я», де коротко виклав програму комісаріату в справі охорони здоров'я населення. Програма передбачала боротьбу із саботажем приватних лікарів міста, організацію і розвиток санітарної справи в боротьбі з інфекційними захворюваннями і закликом «Мають бути вліті свіжі сили, проникнуті пролетарською свідомістю і психологією, котрі б віддали свої знання і досвід цій справі» [6].

У розпорядженні Народного комісаріату охорони здоров'я України звертається особлива увага на здоров'я матері і дитини, створюються відповідні губернські відділи. У 1921 році Миколаївським губернським виконкомом на посаду завідувача таким відділом призначається вантажниця порту Дар'я Юхимівна Хомутова, яка докорінно перебудовує систему охорони здоров'я матері і дитини. При губернському відділі вона створила громадську комісію жінок у сприянні створенню і розвитку дитячих профілактичних лікувальних закладів: будинок для немовлят «Красное солнышко», дитячий протитуберкульозний санаторій, залучає кошти Червоного Хреста та установ Робмеду (робітничої медицини).

Після закінчення громадянської війни на Миколаївщині був створений губернський комітет допомоги голодуючим, за списками комітетів 80 % допомоги надавалось дітям. У розгорнутих стаціонарах переважну кількість госпіталізованих теж складали діти. Ставилось питання збереження генофонду Миколаївщини. До цієї роботи були залучені фонди Червоного Хреста і Робмеду. Створені дитячі консультації, туберкульозні санаторії, диспансер. Протягом року протитуберкульозні заклади прийняли 11 569 хворих дітей, з яких 84 були направлені в державні туберкульозні санаторії Євпаторії, Ялти, Кисловодська й Одеси [7].

З 1927 р. радянська система охорони здоров'я переводиться на нову форму планування – п'ятирічки. У серпні 1927 р. Наркомздор звернув особливу увагу на покращення медичної допомоги дітям. На кожен рік п'ятирічки планувалась мережа амбулаторно-поліклінічних і стаціонарних закладів, молочних кухонь, дитячих літніх оздоровчих таборів. Планувалося в містах оздоровляти до 80 % дітей, а в сільській місцевості – до 25 %.

Зі створенням у 1937 р. Миколаївської області і обласного відділу охорони здоров'я вирішується питання створення обласної лікарні для дітей. У виділених приміщеннях розгортається спочатку 75, а потім 125 ліжок з терапевтичним, хірургічним, неврологічним і отоларингологічним відділеннями. На території лікарні була побудована і типова дитяча поліклініка з організацією спеціалізованої медичної допомоги [8].

Під час німецької окупації система охорони здоров'я дітей була зруйнована і лише у 1945 році при Миколаївській дитячій лікарні було розгорнуто 50 ліжок, у Вознесенську – 30, в Очакові –

35. У сільській місцевості відновили роботу 55 дитячих ясел, почали працювати молочні кухні в Миколаєві, Вознесенську, Очакові. У містах і селах за рахунок державних асигнувань і нецентралізованих джерел будуються нові лікувальні заклади.

Нині мережа дитячих лікувальних закладів складається з обласної дитячої лікарні на 510, інфекційної лікарні на 100, дитячих лікарень у містах Миколаєві, Первомайську, Очакові, Вознесенську, Южноукраїнську на 340 ліжок. Дитячі відділення сільських районних лікарень мають 608 ліжок. В області працює 3 дитячі поліклініки, у яких ведеться прийом хворих дітей за 17 спеціальностями, обласна дитяча стоматологічна поліклініка, 2 дитячих санаторії, 19 дитячих консультацій при районних поліклініках [9].

Державна опіка матері і дитини, достатня матеріально-технічна база дитячих закладів, під-

готовлені медичні кадри дали можливість значно покращити стан здоров'я дітей і підлітків. Знижена дитяча смертність з 270-300 до 7 на 1 000 новонароджених, повністю ліквідовані такі інфекційні захворювання, як чума, холера, натуральна віспа, висипний тиф, малярія, різко знижена захворюваність іншими інфекційними захворюваннями й загальна захворюваність дітей і підлітків.

Таким чином, історичний розвиток організації медичної допомоги дітям свідчить про наявність залежності від соціально-економічного устрою та рівня державної допомоги матерям і дітям. За 220 років існування Миколаївщини пройшли великі зміни історичного характеру: від відсутності будь-якої допомоги дітям до державних структурних закладів надання медичної допомоги дітям, що призвело до покращання здоров'я дітей та підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статистичні звіти лікувально-профілактичних закладів Миколаївщини за 1991-2008 рр. – Миколаїв: Центр здоров'я управління охорони здоров'я облдержадміністрації. 2008. – 215 с.
2. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. 216, оп.1, спр. 513, арк. 1-16; спр. 604, арк. 219; оп. 4, спр. 3940, арк. 1-3; ф. 730, оп. 1, спр. 3, арк. 47; спр. 38, арк. 1-3; ф. 243, оп. 1, спр. 5, арк. 2; спр. 9, арк. 5-90; спр. 13, арк. 51-61; ф. р-75, оп.1, спр.34, арк. 1-9; спр. 95, арк. 99-103; ф. р-2795, оп. 1, спр. 1, арк. 2-7; спр. 3, арк. 2-9; спр. 14, арк. 1-3.
3. Что сделало земство в Херсонской губернии за полвека 1864-1913 гг. – Херсон, 1913. – С. 55-57.
4. Исторические очерки деятельности Херсонского губернского земства за 1863-1899 годы. – Херсон, 1905. – 256 с.
5. Краткие исторические очерки земской медицины в Херсонском уезде за 30 лет. – Херсон: Изд. Херсонской земской уездной управы, 1896. – 36 с.
6. Макотинский М.Я. О задачах Николаевского Совета в области охраны здоровья. – Власть труда (Николаев). – 1919. – 18 марта.
7. ДАМО, ф. р-77, оп. 1, спр. 78, арк. 1-96; спр. 183, арк. 1-10.
8. Там само, ф. р-1789, оп. 1, спр. 34, арк. 1-9.
9. Статистичні звіти лікувально-профілактичних закладів Миколаївщини за 1991-2008 рр. – С. 198.

Рецензенти: д.і.н., проф. Ю.В. Котляр;
к.і.н. Л.Л. Левченко.

© Кисельов А.Ф., Дергунова Л.Ю.,
Руденко А.О., 2009

Стаття надійшла до редколегії 16.11.2009 р.